

การใช้แฟ้มสะสมงานอย่างมีประสิทธิภาพ ในทางแพทยศาสตรศึกษา (Effective Uses of Portfolio in Medical Education)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ แพทย์หญิงกษณา รักสมบัติ

ภาควิชาเวชปฏิบัติวิทยา, คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพมหานคร 10700.

● แพทยศาสตรศึกษาในปัจจุบันนั้นกำลังพัฒนาไปในทิศทางที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนมี competency ในด้านต่าง ๆ ตามคุณลักษณะที่พึงมี และพัฒนาตนเองให้เป็น lifelong learners จึงมุ่งเน้นการเรียนรู้แบบผู้ใหญ่อ ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือผู้เรียนเป็นคนสำคัญที่จะกำหนดทิศทางการเรียนรู้โดยผู้วางหลักสูตรจะต้องกำหนด outcome และ competency ต่าง ๆ ที่ต้องการ และผู้เรียนเป็นผู้รับผิดชอบต่อการพัฒนาการของตนเอง การใช้แฟ้มสะสมงาน (portfolio) นั้นเป็นวิธีสำคัญที่ช่วยสนับสนุนให้มีการติดตามระยะยาว และวางแผนพัฒนา competency ต่าง ๆ จนลุล่วงและได้ตาม outcome ของหลักสูตรที่วางไว้

● Portfolio นั้นเป็นสิ่งที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในวงการการศึกษาทั่วไป ทั้งระดับประถม มัธยม จนถึงระดับอุดมศึกษา และได้รับความนิยมและมีผลอย่างมากในวิชาชีพอื่น เช่นนักดนตรี ศิลปิน จิตรกร สำหรับในทางแพทยศาสตรศึกษานั้นยังจัดว่าค่อนข้างใหม่ และบางครั้งอาจใช้ประโยชน์ได้ไม่เต็มที่นัก แต่จริง ๆ แล้วการใช้ portfolio ในทางแพทยศาสตรศึกษานั้นสามารถใช้ได้ทั้งระดับก่อนปริญญาและหลังปริญญา เพื่อติดตามและเพิ่มพูนพัฒนาการของนักศึกษาในระยะยาว

Portfolio คืออะไร

● Portfolio เป็นการรวบรวมผลงานของนักศึกษา ซึ่งขึ้นกับผู้บริหารหลักสูตร ว่ามีวัตถุประสงค์ใดในการนำ

portfolios มาใช้ และจะเลือกองค์ประกอบใดมาไว้ในแฟ้ม เพื่อแสดงถึงพัฒนาการในระยะยาวในด้านใดบ้าง ทั้งทางด้านความรู้ ทักษะในด้านต่างๆ ทศนคติ รวมไปถึงพัฒนาการความเป็นวิชาชีพแพทย์

● Portfolio แตกต่างจาก logbooks ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในการเก็บผลงานและติดตามพัฒนาการทางด้านทักษะบางประการของนักศึกษา เนื่องจากการสะสมผลงานใน logbooks มักเน้นที่การเก็บจำนวนผู้ป่วยหรือกรณีศึกษาเท่านั้น ในขณะที่ portfolio ต้องประกอบไปด้วยกระบวนการ reflection คือการคิดทบทวนถึงผลงานนั้น ๆ ว่ามีสิ่งใดที่ทำได้ดีแล้ว และมีสิ่งใดที่มีโอกาสพัฒนาบ้าง ซึ่งเพิ่มโอกาสในการเรียนรู้โดยการสะสมประสบการณ์

● การทำ reflection นั้น เกิดขึ้นได้เมื่อนักศึกษาได้ทบทวนผลงานของตนเองที่ได้สะสมมาเป็นระยะยาว ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้นักศึกษาได้ทบทวนถึงประสบการณ์การเรียนรู้ที่ผ่านมา ทำให้เข้าใจว่าสิ่งใดได้เรียนรู้ไปแล้วและสิ่งใดที่ยังขาดอยู่ อีกทั้งเข้าใจถึงพัฒนาการทางการเรียนของตนเอง ทำให้สามารถวางแผนการเรียนอย่างมีประสิทธิภาพต่อไปได้

● การใช้ portfolio จะมีประสิทธิภาพมากขึ้นเมื่อใช้ร่วมกับระบบอาจารย์ที่ปรึกษา โดยให้อาจารย์ร่วมดูแลพัฒนาการและร่วมประเมิน portfolio เป็นระยะ ๆ สามารถช่วยนักศึกษาหาจุดแข็ง และข้อควรพัฒนา และร่วมกันวางแผนพัฒนาในระยะยาวได้

ประโยชน์ของ portfolio

- Portfolio สามารถใช้ประโยชน์ทั้งเพื่อการเรียนการสอนและการประเมินผล การเรียนการสอนนั้นเกิดโดยการทำให้นักเรียนเห็นเป็นรูปธรรมจับต้องได้โดยการนำมาใส่แฟ้ม และนำมาเปรียบเทียบให้เห็นพัฒนาการของผู้เรียนเอง อีกทั้งกลไกการ reflection นั้นช่วยทำให้ประสบการณ์ที่ผ่านมา เช่น การได้เรียนรู้ในเคสใด ๆ ผ่านการกลั่นกรองและเชื่อมโยงความรู้ ทำให้สามารถต่อยอดความรู้ขึ้นไปอีกได้ การได้ทบทวนประสบการณ์ของตนเอง ยังช่วยให้นักศึกษาเห็นข้อดีและจุดบกพร่องสามารถวางแผนพัฒนาตนเองในระยะยาวได้

- การใช้ portfolio เพื่อการประเมินนั้นใช้เสริมจากเพื่อการเรียนรู้ได้เช่นกัน เพียงเพิ่มการวัดผลเพื่อให้ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน ซึ่งการประเมินโดย portfolio มีจุดเด่นคือมีความเชื่อมโยงที่ใกล้ชิดของการเรียนรู้และการประเมินเนื่องจากต้องมีการติดตามผลระยะยาว อีกทั้งยังสามารถประเมินในเรื่องที่ทำได้ยากโดยการประเมินอื่น ๆ (สอบในกระดาษ ประเมินจากการปฏิบัติงาน) เช่นการประเมินทัศนคติของวิชาชีพแพทย์ การประเมินความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง และความสามารถในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยการจัดตั้ง portfolio ที่ใช้เพื่อประเมินผล ต้องวางโครงสร้างของ portfolio ให้ดีและสอดคล้องกับ outcome ในด้านต่าง ๆ ของหลักสูตรที่ต้องการให้นักศึกษามีความสามารถ จึงจะนำมาช่วยในการประเมินได้อย่างมีประสิทธิภาพ

องค์ประกอบของ portfolio

- Portfolio ของแต่ละสถาบัน หรือแต่ละหลักสูตรนั้นอาจมีความหลากหลายในแง่ของรูปแบบและองค์ประกอบ แต่ส่วนสำคัญที่เป็นองค์ประกอบที่เหมือนกันคือ ผลงานที่สะสมเป็นระยะยาว feedback ที่ได้รับความก้าวหน้าและพัฒนาการของนักศึกษา และแผนการเพื่อพัฒนา competency ของนักศึกษา

- องค์ประกอบของ portfolio นั้นขึ้นกับวัตถุประสงค์ เช่นหากมีวัตถุประสงค์หลักคือเพื่อการเรียนรู้ ก็ควรจัดองค์ประกอบให้แสดงถึงพัฒนาการของนักศึกษา เช่น ผลการประเมินทักษะหัตถการต่างๆ ความก้าวหน้า

ของงานวิจัย เคสสำคัญที่ได้พบได้ศึกษา และ reflective note ที่แสดงถึงการเรียนรู้ในช่วงต่างๆ แต่หากมีวัตถุประสงค์เพื่อการประเมินผล ก็ควรจัดองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถที่ผ่านตามเกณฑ์ เช่น ผลการประเมินหลายรูปแบบทั้งระหว่างภาคเรียนและปลายภาค หลักฐานที่แสดงว่าผ่านการอบรมในหลักสูตรที่จำเป็นเช่น การอบรมการช่วยคืนชีพ รวมถึงผลงานที่ได้นำเสนอเช่น นำเสนองานวิจัยในงานประชุมวิชาการ เป็นต้น

- การเลือกรูปแบบโครงสร้างของ portfolio หากทำได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ก็จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ และเพิ่ม competency ของนักศึกษาได้ โดยโครงสร้างของ portfolio นั้นมีอยู่ 4 แบบหลัก ๆ คือ

1. Shopping trolley: เป็นการจัด portfolio ที่มีรูปแบบน้อยที่สุด คือการสะสมผลงานและกิจกรรมทุกอย่างของนักศึกษา ที่ผ่านไปในระยะเวลาของการเรียน ซึ่งอาจรวมไปถึงวารสารหรือ guideline ที่นักศึกษาสนใจหรือใช้ในการศึกษาหรือทำโครงการใด ๆ ไปจนถึงจดหมายขอบคุณจากผู้ป่วย โดยผู้ที่จะเลือกจะนำสิ่งใดใส่หรือไม่ใส่ไว้ในแฟ้มคือนักศึกษาเอง และแฟ้มประเภทนี้มักไม่ได้รับการประเมินจากอาจารย์ที่ปรึกษา การใช้แฟ้มชนิดนี้เพื่อให้นักศึกษาได้ทบทวนพัฒนาการของตนเอง โดยเลือกสิ่งที่สนใจจะเก็บสะสมเอง

2. Toast rack: เป็นรูปแบบของ portfolio ที่มีการจัดเป็นช่องๆ ตามหมวดหมู่ โดยแต่ละหมวดหมู่แยกจากกันชัดเจนและแสดงถึงพัฒนาการของแต่ละหมวด ซึ่งอาจแบ่งตาม competency ที่ต้องการติดตาม โดยจะต้องมีการติดตามอย่างมีแบบแผน เช่น การประเมินทักษะการทำหัตถการในการปฏิบัติงานจริง (clinical evaluation exercise) โดยที่แต่ละหมวดแยกออกจากกันอย่างชัดเจน และไม่มีการรวมผลการประเมินเข้าด้วยกัน

3. Cake mix: เป็นรูปแบบที่มีการแบ่งเป็นหมวดหมู่เช่นกัน แต่ต่างจากแบบ toast rack ตรงที่มีการผสมผสานของแต่ละหมวดหมู่เหมือนส่วนผสมของเค้ก โดยส่วนผสมของเค้กนั้นก็ประกอบไปด้วย competency ต่างๆ และต้องมีการผสมผสานเพื่อประเมินผลลัพธ์รวมให้ได้มาตรฐานตาม outcome ของแต่ละหลักสูตร เพื่อให้มั่นใจ

ว่าได้ผลลัพธ์ที่ตามแต่ละหลักสูตรได้วางไว้ (learning outcome = cake)

4. Spinal column: การจัด portfolio รูปแบบนี้เปรียบเทียบ competency ต่าง ๆ เรียงตัวเหมือนกระดูกสันหลัง (vertebrae) เมื่อมีหลาย ๆ competency ก็เรียงต่อกันจนเกิด central column ของเป้าหมายเป็นคุณลักษณะต่าง ๆ ที่นักศึกษาต้องมี และการประเมินว่ามีคุณสมบัติตาม competency ต่าง ๆ นั้นเปรียบเสมือน nerve root ที่เข้ามาสู่กระดูกสันหลัง เมื่อมีครบทุก competency จึงประกอบกันเป็น spine การประเมินแต่ละชนิดนั้นอาจมีความซ้ำซ้อนกันหรือแตกต่างกันไปเลยก็ได้ ขึ้นกับการเชื่อมโยงโดย nerve root ไปสู่แต่ละ competency

สิ่งที่ต้องคำนึงถึงเมื่อจะใช้ portfolio ในหลักสูตร

- การจะเลือกใช้ portfolio รูปแบบใด และประกอบไปด้วยอะไรบ้าง ขึ้นกับ

1. ชนิดและระดับของผู้เรียนว่าเป็นระดับใดต้องเก็บสะสมเป็นเวลานานแค่ไหน
2. เป้าหมายของ portfolio ว่าใช้เพื่อการเรียนการสอนหรือการประเมิน
3. โครงสร้างของหลักสูตร ว่าสามารถจะสอดแทรกการใช้ portfolio เข้าไปได้ในช่วงไหน และมีระยะเวลาการ monitor โดยอาจารย์ที่ปรึกษาได้กี่แค่ไหน
4. วิธีการใช้ว่าจะใช้แบบกระดาษ electronic หรือผสมผสานทั้งสองวิธี

ปัญหาที่พบได้บ่อยของการใช้ portfolio

- เนื่องจากเป็นกระบวนการที่ใช้อาจารย์ผู้ประเมินหลายคน ความน่าเชื่อถือของผู้ประเมินจึงเป็นปัจจัยที่อาจส่งผลให้วิธีนี้ลดความน่าเชื่อถือลงได้ การฝึกฝนซักซ้อมทำความเข้าใจกับอาจารย์ที่ปรึกษาผู้ประเมิน สามารถลดความแตกต่างของการประเมินลงได้

ตัวอย่างแสดงองค์ประกอบของ portfolio ในหลักสูตรแพทย์ประจำบ้านวิสัญญีวิทยา

Evaluation

การประเมินการปฏิบัติงานจากหน่วยงานต่างๆ
การประเมินรอบด้าน
การประเมินจากเพื่อนร่วมงาน
การประเมินตนเอง

หัตถการ

แบบประเมินการทำหัตถการต่าง ๆ

ใบประกาศ

ใบประกาศผ่านการอบรมช่วยคืนชีพ
ใบประกาศผ่านการอบรมช่วยคืนชีพเด็กและทารก

คะแนน

คะแนนสอบระหว่างภาค
คะแนนสอบปลายภาคแต่ละชั้นปี

การนำเสนอผลงาน

การนำเสนอ journal club
การนำเสนอ case presentation
การนำเสนอผลงานวิจัยในงานประชุมต่าง ๆ

Project ต่าง ๆ

CSR project
QA project

Individual learning plan

Reflective note:
Elective นอกหน่วยงาน
กรณีศึกษา
เหตุการณ์ในภาวะวิกฤต
Ethical challenge

อื่น ๆ

โดยแพทย์ประจำบ้านเลือกมาใส่แฟ้มสะสมงานเอง

● ทศนคติของนักศึกษาต่อการใช้ portfolio เนื่องจากเป็นวิธีที่ต้องอาศัยความร่วมมือและความเอาใจใส่ของนักศึกษาจึงจะได้ผลดี หากนักศึกษามีทัศนคติที่ไม่เห็นความสำคัญของการใช้ portfolio ก็อาจทำให้ประสิทธิภาพลดลงได้ ซึ่งปัญหานี้แก้ไขได้โดยการปรับทัศนคติ รณรงค์ให้เห็นความสำคัญ และการสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมการใช้ portfolio

เอกสารอ้างอิง

1. Challis M. AMEE Medical Education Guide No. 11 (revised): Portfolio-based learning and assessment in medical education. Medical Teacher 1999;21:370-86.
2. David MFB, Davis MH, Harden RM, Howie PW, Ker J, Pippard MJ. AMEE Medical Education Guide No. 24: Portfolios as a method of student assessment. Medical Teacher 2001;23:535-51.
3. Dent J, Harden RM. A practical guide for medical teachers. Elsevier Health Sciences, 2013.
4. Van Tartwijk J, Driessen EW. Portfolios for assessment and learning: AMEE Guide no. 45. Medical Teacher 2009;31:790-801.